

Nr 106.

Av herr **Hagberg** i Luleå m. fl., *angående ändrade grunder för indexberäkningen.*

Levnadskostnadsindex som lönerulator.

S. k. indextillägg, vilkas storlek på olika sätt står i relation till höjden av socialstyrelsens levnadskostnadsindex, beräknas för närvarande utgå på löner och pensioner till omkring 1.5 miljoner svenska medborgare, d. v. s. nära en fjärdedel av landets alla innevånare. Särskilt intimt är sambandet mellan förändringarna i levnadskostnadsindex och kristilläggets storlek för de arbetslöner, vilkas rörliga del regleras enligt ramavtalen mellan Landsorganisationen och Svenska arbetsgivareföreningen. Dessa beräknas gälla för omkring 700,000 arbetare.

Genom att socialstyrelsens levnadskostnadsindex sålunda genom avtalen, för perioder vanligen omfattande ett år åt gången, fastställles såsom automatisk lönerulator har såväl grunderna som beräkningssättet för detta index blivit föremål för en helt annan uppmärksamhet än tidigare. Den nya funktion som levnadskostnadsindex erhållit genom avtalen, och vilken ej förutsågs vid utarbetandet av principerna för dess beräkning, synes också motivera en allmän omprövning av dessa principer eventuellt skapandet av ett nytt, sidoordnat levnadskostnadsindex som bättre än det nuvarande lämpar sig att fungera såsom dylik lönerulator.

Vad betecknar socialstyrelsens levnadskostnadsindex?

De vikter som användas vid beräkningen av socialstyrelsens levnadskostnadsindex är de kostnadsbelopp, vilka ingår i den hushållsbudget, som fastställts av regeringen genom förordning den 15 juni 1939 (Sv. förf.-saml. 1939 nr 292). Denna hushållsbudget hänför sig till en familj bestående av man, hustru och ungefär två barn med en totalutgift under basåret 1935 om 3,438 kronor.

Den 1 januari 1942 — den senaste tidpunkt från vilken indexberäkningar för närvarande föreligger — uppgick totalutgifterna för det s. k. normalhushållet, vilket tänkes bosatt i städer eller stadsliknande samhällen, till 4,985 kronor. Socialstyrelsens levnadskostnadsindex återger självklart endast förändringen i levnadskostnader för en familj med den fastställda hushållsbudgeten, d. v. s. en familj av ovan angivna sammansättning, boplatssort, *inkomstläge* och med den ur budgetundersökningarna framräknade genomsnittliga konsumtionen av olika varor. Om i det följande bortses från avvikelser från den genomsnittliga konsumtionen betingade av individuella

smakriktningar etc. uppstår emellertid redan genom förändringar i de övriga bestämningarna vissa förskjutningar i hushållsbudgetens sammansättning. För en familj av en annan typ, exempelvis med flera barn, en familj bosatt på landsbygden eller en familj i ett annat inkomstläge består ett helt annat förhållande mellan de olika poster som ingår i hushållsbudgeten. Socialstyrelsens levnadskostnadsindex kan alltså ej anses representera den verkliga förändringen av levnadskostnaderna för en dylik familj. Särskilt gäller detta i en tid som den nuvarande med starka prisförändringar.

Härtill kommer att även för »normalhushållet» under nuvarande tid med kraftiga pris- och konsumtionsförändringar levnadssätt och hushållsbudget undergår starka förskjutningar, vilka gör att jämförelser mellan levnadskostnaderna vid olika tidpunkter blir synnerligen vanskliga.

I det följande skall mera detaljerat undersökas dels de avvikelser från »normalbudgetens» viktsystem som kan antas bli följderna av ett olikartat inkomstläge, dels verkningarna på levnadskostnadsindex av de s. k. utrensningar som under senare tid företagits av olika poster ur den hushållsbudget som ligger till grund för levnadskostnadsberäkningarna.

Kritik av levnadskostnadsindex.

1. Som ovan anförts uppgick totalutgifterna för det s. k. normalhushållet vid basåret 1935 till omkring 3,500 kronor och den 1 januari 1942 till omkring 5,000 kronor. Enligt finansdepartementets beräkningar hade emellertid 80 procent av landets alla taxerade inkomsttagare under år 1940 en inkomst som understeg 3,000 kronor och 60 procent kom ej upp över 2,000 kronor. Härtill kommer alla pensionärer och dylikt med ej taxeringspliktiga inkomster under 600 kronor.

För alla dessa familjer och enskilda består det ett helt annat procentuellt förhållande mellan de olika utgiftsposterna än för socialstyrelsens välsituerade »genomsnittsfamilj». Ju mindre inkomsterna är dess större tyngd får givetvis utgiftsposten för livsmedel, eftersom det är svårast att knappa in på det dagliga brödet. För majoriteten av landets befolkning, däribland alla de arbetarfamiljer vilkas inkomster bestämmas av indextilläggen, upptar därför livsmedelsposten en väsentligt större andel av utgiftssumman än vad socialstyrelsen räknar med vid indexberäkningen. Eftersom livsmedelspriserna stigit i raskare takt än priserna på andra varor har den verkliga förändringen i levnadskostnaderna för dessa familjer följaktligen varit kraftigare än vad levnadskostnadsindex registrerar. Den påtalade avvikelserna från »normalbudgetens» viktsystem blir givetvis kraftigare ju högre livsmedelspriserna stiger, eftersom då en allt större procentuell andel av inkomsterna måste utges för födoämnen, om levnadsstandarden någorlunda skall kunna upprätthållas.

2. Urvalet av de representativa varor, vilkas prisförändringar följas och registreras vid indexberäkningarna, blir naturligen också missvisande ur synpunkten av arbetarfamiljernas levnadsstandard, då man här utgått från

de varor som en typisk medelklassfamilj har råd att köpa. En familj som tillhör de 80 procenten med inkomster under 3,000 kronor får nöja sig med enklare kvaliteter av alla varor, vilkas priser i många fall stigit kraftigare än priserna på varor av högre kvalitet.

3) Särskilt märkbart är detta ifråga om livsmedel. Redan ur socialstyrelsens statistik över livsmedelspriserna kan anföras att exempelvis i Stockholm priset på »nötkött, färskt: soppkött» från juni 1939 till december 1941 stigit med 76.7 procent, medan priset på den högre kvaliteten »nötkött: färskt: stek» under samma period stigit med »endast» 42.5 procent. Ett likartat exempel erbjuder prisutvecklingen för hårt bröd. Medan priset på »rågbröd: hårt, grovt spisbröd» under den anförda perioden stigit med 23.9 procent har priset på den högre kvaliteten »rågbröd: hårt, knäckebröd» stigit med »endast» 16.1 procent. En jämförelse mellan utvecklingen av priserna på salt sill, vilka stigit med 138.9 procent, och på dyrbarare fisksorter ger samma resultat. Den verkliga ökningen av levnadskostnaderna för familjer med lägre inkomst eller flera barn än »genomsnittsfamiljen» återges i dylika fall ej i levnadskostnadsindex.

4) En undersökning som företagits i Stockholm av det s. k. Gallup-institutet visar att ransonerna av bröd, smör, kött etc. räckte sämst till i arbetarfamiljerna, medan däremot en avsevärt ringare del av de tillfrågade medelklass- och överklasshushållen klagade över tilldelningens knapphet. Detta resultat beror givetvis på kroppsarbetarnas hårdare arbete, som nödvändiggör större tillförsel av olika näringsämnen, specifika konsumtionsvanor, behovet av matsäck o. s. v. Det är emellertid självklart att husmödrarna i dessa arbetarhem i stället för de kvantiteter av ransonerade varor, som de nu ej längre kan inköpa, måste tillhandla sig icke-ransonerade varor av olika slag för att tillfredsställa familjemedlemmarnas näringsbehov. Priserna på dessa icke-ransonerade varor har i allmänhet stigit mera än de ransonerade. Vid de s. k. utrensningar ur levnadskostnadsindex av varor som ej finns att köpa eller är ransonerade, vilka socialstyrelsen vid olika tillfällen företagit, tas ingen hänsyn till att husmödrarna måste köpa sådana dyrare ersättningsvaror. Levnadskostnadsindex återger alltså ej den verkliga fördyringen av levnadskostnaderna för en arbetarfamilj.

Levnadskostnadsindex ger för lågt utslag.

Av ovanstående undersökning av de avvikelser från »normalbudgetens» viktsystem, vilka betingas av en lägre inkomst än socialstyrelsens »normalfamilj» förfogar över, framgår det att avvikelserna i samtliga dessa fall går i den riktningen att den verkliga stegringen av levnadskostnaderna är kraftigare än vad levnadskostnadsindex genom sin konstruktion utvisar. Anknytningen av indextilläggen till ett levnadskostnadsindex med nuvarande beräknings sätt förefaller därför olämplig. För att ett levnadskostnadsindex skall lämpa sig att fungera som löneregulator bör det givetvis i stället just

uttrycka stegringen av levnadskostnaderna för de grupper, vilka på detta sätt får sina löner bestämda.

Från officiellt håll, bland annat av priskontrollnämndens ordförande direktör Rausing, har på senaste tiden framförts den åsikten att levnads-kostnadsindex i stället under en prisstegringsperiod skulle återge den högsta rimliga gränsen för levnadskostnadernas ökning och alltså för närvarande ge för högt utslag. Detta skulle bero därpå att den kloka husmodern då varornas priser stiger i olika takt »anpassar» sig till de förändrade priserna samt köper relativt mera av de varor som stigit minst i pris och mindre av de varor, som stigit mest. Det s. k. indexhushållet anpassar sig däremot inte alls utan fortsätter att köpa varor i samma relativa mängder som förut. Dess kostnader blir därför större än det verkliga hushållets.

Enligt detta resonemang borde tydligen levnadskostnadsindex göras lägre ju billigare hushållen genom prisstegringarna måste inskränka sig till att köpa, alltså ju lägre levnadsstandard de tvingas anpassa sig till. Ju lägre levnadsstandard blir desto lägre bör alltså indextillägget vara, eftersom detta är beräknat efter levnadskostnadsindex' stegring! Samma resonemang ligger uppenbarligen till grund för utrensningen av de ransonerade eller icke längre tillgängliga varorna, vilken principiellt innebär att index blir lägre ju mindre kvantiteter varor det finns att tillgå på marknaden. Indextillägget blir härigenom lägre, och arbetarfamiljerna får lägre inkomster, då de i stället behövde högre inkomster för att köpa de icke-ransonerade livsmedlen med i allmänhet högre pris. Här framgår tydligt det olämpliga i att använda det nuvarande levnadskostnadsindex som regulator för lönerna.

En genomgripande förändring av indexberäkningarna har därför blivit ett allmänt omfattat önskemål. Sedan denna motion avfattats meddelas sålunda, att bland annat Landsorganisationen hos finansministern begärt en utredning om förstärkning av underlaget för socialstyrelsens levnadskostnadsindex. Så långt rimmar nämnda framställning även med önskemålen i denna motion. Det framgår emellertid av vår motivering att det inte bara är framtida eventualiteter utan i lika hög grad det nuvarande läget och erfarenheterna från kristiden, som enligt vår mening motiverar en snabb förändring. Ett levnadskostnadsindex som inte riktigt avspeglar levnadskostnaderna för flertalet i samhället måste betecknas som ytterst otillfredsställande och förtjänar icke de vitsord som Landsorganisationen slösat på det nuvarande indexet.

Det gäller ju härvid, som redan påpekats, inte endast att upprätta en statistik, som verklighetsstroget avspeglar de förändringar som äger rum, vilket ju även måste ha sitt intresse med hänsyn till det statliga intresset att förhindra en ytterligare försämring av penningvärdet. Det avgörande är dock att indexberäkningarna utgör grundvalen för bestämmandet av de arbetslöner, vilka reglerar existensvillkoren för flertalet av vårt lands befolkning. Detta gör att en omläggning bör äga rum så snabbt som möjligt.

Vi föreslår med hänvisning härtill,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer om omedelbar utredning och utarbetandet av sådana förändrade grunder för indexberäkningen, att levnadskostnadsindex och livsmedelsindex inte blott ger en exakt bild av levnadskostnaderna för genomsnittsfamiljen med genomsnittsinkomst utan även ger en rättvisande beräkning av motsvarande kostnader för de mindre inkomsttagarna och de stora familjerna.

Stockholm i januari 1942.

H. Hagberg.

K. Senander.

Set Persson.
